

İNSAN HAKLARININ BİR BİLEŞENİ OLARAK SU HAKKI

Right to Water As A Component of Human Rights

Prof. Dr. Selim KILIÇ¹, Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KARATAŞ²

Geliş Tarihi: 27.02.2017 Kabul Tarihi:19.10.2017

ÖZET

Su, yaşamın sürdürülebilirliği için vazgeçilemez nitelikte hayati bir kaynaktır. Böyle olmasına rağmen dünyada hala temiz ve kullanılabilir suya ulaşamayan milyonlarca insan bulunmaktadır. Suyu taşıyan hastalıklar nedeniyle yüz binlerce çocuk yaşamını yitirmekte, kadınlar her gün kilometrelerce uzaklıktaki evlerine sırtlarında su götürmektedir. Her ne kadar suyu bir insan hakkı olarak kabul eden pek çok uluslararası anlaşmalar, kongre ve konferanslar yapılsa da bu sorun varlığını sürdürmektedir. Sorunun kökeninde, suyu daha çok kazanç motivasyonu çerçevesinde alınıp-satılır meta olarak gören düşünceler vardır. Üstelik bu yaklaşımlar, neoliberal politikalarla başlayan ve bütün dünyaya yayılan özelleştirme hareketleri ile kendisine daha çok alan açmaya başlamıştır. Suyu ticari bir meta olarak kabul etmek yerine, bütün insanlar için temel hak kabul etmek ya da insan haklarının ayrılmaz bir parçası olarak görmek sorunun çözümüne önemli katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Su, hak, su hakkı, özelleştirme.

ABSTRACT

Water is a vital resource indispensable for the sustainability of life. Despite this, there are millions of people in the world who can not reach clean and available water facilities. Due to water-related diseases hundreds of thousands of children are losing their lives. Women are carrying water on their backs to their homes, which are miles away. Although there are many international conventions, congresses and conferences that regard water as a human right, this problem still exists. At the origin of the problem, there are materialist thoughts accepting water as a commodity. Moreover these approaches have begun to open up more space for themselves with the privatization movements that started with neoliberal policies and spread all over the world. Rather than accepting water as a commercial commodity, accepting it as a basic right for all people or as an integral part of human rights will make a significant contribution to resolve all the problems

Keywords: Water, right, right to water, customization.

GİRİŞ

Su, yeryüzündeki yaşamın temeli olup bütün canlılar için gerekli vazgeçilemez temel bir kaynaktır. Su insanlık tarihi boyunca her zaman uygarlıkların kurulmasında önemli rol oynamıştır. Bugün için de su sadece yaşamı besleyen bir değer olarak değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve siyasal yönleri olan çok yönlü bir kaynaktır. Gelişmiş ülkelerin su tüketim rakamlarının da gösterdiği gibi, modern toplumun gelişimi suya bağlıdır. Su sorunu yaşayan ülkelerin kalkınma potansiyeli daha başta sekteye uğramaktadır.

¹ Ömer Halisdemir Üniversitesi, Prof. Dr., selimkl@gmail.com

² Ömer Halisdemir Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi, akaratas@ohu.edu.tr

Suyun kullanım alanının modern toplumla birlikte sürekli olarak artması, buna karşın sınırlı bir doğal kaynak olması, artan nüfusun ve gelişen sosyal ekonomik yapının taleplerinin karşılanamaması sorun olmaya başlamıştır. Bu talep artışına karşın, su kaynaklarının artırılmaması bir yana, kentleşme, sanayileşme, tarım alanlarının genişlemesi, küresel ısınma gibi nedenlerden dolayı kullanılabilir sağlıklı su kaynaklarının azalmaya başladığı bilinmektedir. Bu nedenle son yıllarda birçok ülkenin su stresi yaşamaya başladığını söyleyebiliriz. Bütün bu gelişmeler yanında bir de dünya üzerinde su kaynaklarının dengesiz dağılım göstermesi, suya erişim sorununun çözümünü daha da zorlaştırmaktadır. Bu gelişmeler kaçınılmaz olarak bazı ülkelerde özellikle alt gelir grubundaki insanların hayatlarını zorlaştırmakta, hatta yetersiz suya bağlı nedenlerden dolayı birçok insan hayatını kaybetmektedir.

Suyun toplumsal, ekonomik, siyasal sonuçları olan çok yönlü bir kaynak olması, onun yönetimi konusunda yerelden uluslararası alana kadar bir takım ilkelerin belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Ancak suyun bazı insanlar için yaşamsal bir kaynak olmasına karşın, bazı insanlar için ekonomik bir değer olması bu konuda uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. Hatta bu konuda zaman zaman şiddete varan tartışmaların yaşanmasına neden olmaktadır. Eğer bu konuda toplumdaki bütün tarafları memnun edecek bir karar alınamaz ise, su hem toplumsal hem de uluslararası alanda daha fazla çatışmaların kaynağı olacaktır. Su kaynaklarının yönetimini piyasa güçlerine bırakan bir anlayışın çatışmaları şiddetlendirme potansiyeli olduğu kuşkusuzdur. Diğer yandan suya erişimin bir insan hakkı olarak kabul edilmesi ve su kaynaklarının bu çerçevede yönetimi hem ulusal hem de uluslararası alanda sorunların çözümü için önemli bir adım olacaktır. Bu çalışmada, suyun neden insan hakları kavramı içerisinde ele alınması gerektiği irdelenmektedir.

1. DÜNYADA SU SORUNU

Dünya genelinde özellikle de sanayileşmiş ülkelerde yaşam standartlarına bağlı olarak su tüketimi sürekli olarak artmaktadır. Buna karşın dünya üzerinde içilebilir suyun dağılımı, büyük bir dengesizlik göstermektedir³. Su kıtlığı ya da sağlıklı olmayan suların kullanılmasına bağlı olarak günde 5 bin çocuk ishal ve benzeri hastalıklardan dolayı yaşamını yitirmektedir⁴. Su hayatın kaynağı olmasına karşın dünyanın birçok yerinde buna yeterince ve sağlıklı bir şekilde ulaşamayan milyonlarca insan yaşamaktadır. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve

³ UN Press Release (2003), "International Year of Freshwater 2003: UN International Year of Freshwater to Galvanize Action on Critical Water Problems", <http://www.un.org/events/water/launchrelease.pdf>, (20.01.2017).

⁴ BPB (2009), "Zur Begründung eines Menschenrechts auf Wasser", <http://www.bpb.de/internationales/weltweit/menschenrechte/38745/menschenrecht-wasser?p=all>, (24.01.2017).

Sosyal İşler Dairesi'nin verileri de bunu doğrulamaktadır. Bu verilere göre⁵; ortalama su kullanımı Avrupa'da 200-300 litre, Mozambik gibi yoksul ülkelerde ise 10 litreden daha azdır. Yoksul ülkelerde suya yeterince ulaşılamamasının bazı nedenleri vardır. Su kaynaklarının sınırlı olması bu nedenlerin başında gelmektedir. İkinci neden su kaynaklarının yaşam alanlarına uzak olması ve altyapı eksikliğine bağlı olarak suyun yaşam alanlarına taşınmasında yaşanan sorunlardır. Üçüncü neden ise ülkede izlenen politikalara bağlı olarak su hizmetlerinde yaşanan özelleştirme⁶. Tüm bu nedenlerle birlikte, suya erişimde en çok mağdur olan kesimlerin dezavantajlı gruplar olduğu bilinmektedir. Bunun başında kuşkusuz kadınlar ve çocuklar gelmektedir. Evlerdeki su ihtiyacının bu iki grup tarafından karşılanmak zorunda olması, aynı zamanda onların birçok yönden mağduriyetine yol açmaktadır. Diğer yandan kırsal alanlar ve gecekondu bölgelerinde yaşayan halk, çoğu zaman denetimsiz ve sağlıksız yeraltı sularını kullanmaktadır⁷.

Dünya genelinde suya erişim konusunda yaşanan sorunlar ve neden olduğu maliyetlerin yüksekliği nedeniyle sorunun çözümü için farklı modeller sunulmaktadır. Bu modellerden birincisi son yıllarda adını sıkça duyurmaya başlayan piyasa yaklaşımıdır. İkinci olarak suyu insan hakkı çerçevesinde ele alan ve sorunu bu bağlamda ele alan ve çözüm üretmeye çalışan yaklaşımlardır. Üçüncüsü ise suyu topluluk haklarının bir parçası olarak kabul eden görüşlerdir. Dördüncü olarak da su yönetimini yerel yönetimlerin yetki alanında kabul eden ve soruna yerel yönetimler bağlamında çözüm arayanlar yaklaşımıdır⁸. Ancak bu modelleri, piyasa merkezli ve insan hakları merkezli olarak iki grup altında toplamak, sorunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2. SUYUN METALAŞMASI VE SU DAĞITIM HİZMETLERİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

Sermaye birikiminin önündeki engelleri kaldırmayı hedefleyen, ancak bu konuda kendisini herhangi bir sınırlama altında hissetmeyen neoliberal yaklaşımlar, insan yaşamı için gerekli doğal kaynakların ticarileştirilmesi yönünde adımlar atmaktadır. Ticari yaklaşım açısından doğaya karşı sınır tanımayan bu düşüncesinin bir uzantısı da suyun ticarileştirilmesidir. Neoliberal düşüncenin etkisi altında olan gelişmekte olan ülkelerde, su kaynaklarını etkin

⁵ UNDESA (2014), "International Decade for Action "Water for Life", http://www.un.org/waterforlifedecade/human_right_to_water.shtml, (11.02.2017).

⁶ UNDESA, 2014.

⁷ UN-Economic and Social Council (2002), "General Comment No. 15- The Right to Water", http://www2.ohchr.org/english/issues/water/docs/CESCR_GC_15.pdf, p.7-10, (26.01.2017).

⁸ Çınar, Tayfun, "Su Yönetiminde ve Finansmanında Strateji, Model ve Aktörler", Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri, Edit: T. Çınar ve H. K. Özdiñç Memleket Yayınları Ankara, 2010, s.54.

kullanımı gerekçesiyle su dağıtım hizmetleri özelleştirilmeye başlanmıştır⁹. Dünyada bu yöndeki politikalarının egemen olduğu ülkelerde, suyun bir hak değil, aksine gereksinim olduğu ileri sürülerek, su yönetiminin bu çerçevede örgütlenmesi, bunun için de her sektördeki su kullanımının fiyatlandırılması ve suyun dağıtımını için gerekli finansman kaynaklarının özel sektörden karşılanması savunulmaktadır¹⁰.

Neoliberalizmin su konusundaki yaklaşımı, su hakkının tanınmasında sorunlara neden olmaktadır. En önemli engel su dağıtım sistemlerinin özelleştirilmesi ve suyun piyasanın önemli unsurlarından biri haline gelmesidir. Kaçınılmaz olarak bu görüş ve düşünceler suya ilişkin kamunun yapması gereken altyapı hizmetlerini olumsuz yönde etkilemiştir¹¹. Ancak BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında olan su ve sanitasyon hizmetlerinin gerektiği şekilde yerine getirilebilmesinde, suyun özelleştirilmesi yönünde atılan adımların önemli bir engel olduğu söylenebilir. Özelleştirmeye birlikte şişelenmiş su kullanımı dünyada artmaya devam ettikçe, atık üretimi ve ekonomik maliyetlere ilişkin endişeler de artmakta, bu etkilerin çevresel, ekonomik ve sosyal boyutları giderek daha fazla ilgi merkezi haline gelmektedir¹². Şişelenmiş su tüketimi korkunç boyutlara ulaşarak çevresel açıdan ciddi kaygılara neden olmaktadır. 2007 yılındaki verilere göre çoğunluğu Kuzey Amerika ve Avrupa'da olmak üzere 200 milyar litreden daha fazla şişelenmiş su satılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde de satışlar hızla bir artış olduğu gözlenmektedir¹³. ABD'deki sayısal veriler suyun özelleştirilmesi ile birlikte suya erişim konusunda ortaya çıkan sorunların da giderek büyüyeceğini göstermektedir.

Günümüzde su dağıtım hizmetlerinin, kamu eliyle yürütülen hizmet niteliğini yavaş yavaş kaybederek özel sektörün ağırlığını hissettirdiği bir sektör haline geldiği söylenebilir¹⁴. Ancak su, toplumsal alanda var olan ve aynı zamanda toplumu bir arada tutan en önemli maddi temel değerlerden biri olarak kabul edilebilir. Suyun ticarileşmesi toplumsal alanda bir değer ayrışmasını neden olabilecektir. Suyun ticarileştirilmesi durumunda alt gelir gruplarının sağlıklı bir yurttaş olarak var olabilmesi için gerekli temiz suya erişebilme olasılığı kalkacak ve bu grupların su dağıtım sisteminin dışına çıkmasına neden olacaktır.

⁹ Kurt, Ömür, "Bir Praksis Alanı Olarak Su Hakkı", IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu 18-19 Ekim, Muğla, 2012, s.394.

¹⁰ Yılmaz, Aslı, "Yeni Sağcı Su Politikası Kavramları: Fiyatlandırma, Su Hakkı, Özerklik-Katılım", Memleket Dergisi, Siyaset Yönetim, 4 (10), 2009, s.14 ; Çınar, s. 54.

¹¹ Çınar, s. 49.

¹² Gleick, P. H. and Cooley, H. S., "Energy Implications of Bottled Water", Environmental Research Letters, 4 (1), 2009, s.1.

¹³ Gleick and Cooley, s. 1-6.

¹⁴ Çınar, s. 50.

Dünyaca ünlü çevre ve ekoloji düşünürü, Vandana Shiva'ya göre, küresel ekonomi su tanımını kamusal maldan serbest ticaret yapılabilecek özel mala doğru değiştirmektedir. Suya ya da diğer temel kaynaklara hayati bir ihtiyaç olmaktan ziyade bir meta olarak değer verme eğiliminin, küresel ekonominin arkasındaki neoliberal düşünce yapısının hem göstergesi hem de örneği niteliğinde olduğu söylenebilir. Neoliberalizm suyu metalaştırarak tamamen pazarı teşvik etmektedir¹⁵. Ancak su ve sanitasyon hakkı bir insan hakkı olup, diğer bütün insan hakları ile eşittir, yani yasal olarak uygulanabilir ve ihlal edildiğinde yargı yolu açılabilir¹⁶. Bu bağlamda, 2010 yılında BM Genel Kurulu ve İnsan Hakları Konseyi tarafından su ve sanitasyonun açıkça insan hakkı olarak tanınmasının, doğrudan bağlayıcılığı olan önemli bir siyasi önlem olduğunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir¹⁷. Su hakkının yasal bağlayıcılığına rağmen, dünya genelinde özellikle kentleşme ve sanayileşme hareketlerinin artmasıyla birlikte, suya erişimde ciddi sıkıntılar yaşanmaya devam etmektedir. Ancak suya erişimin bir insan hakkı olup olmadığı konusunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Çünkü suya erişimin bir insan hakkı olarak kabul edilmesi durumunda yurttaş, devlet ve su kaynakları arasındaki ilişki yeniden belirlenecektir. Kaçınılmaz olarak suyu meta olarak kabul eden yaklaşımlarda da önemli bir gerileme yaşanacaktır. Bu noktada, insan hakkı kavramının sınırlarının ne olduğu konusuna bakmak gerekmektedir.

4. SU SORUNUNA İNSAN HAKKI ÇERÇEVESİNDE YAKLAŞIM

İnsan hakları kavramının hangi koşullarda ortaya çıktığını belirlemek, suya erişimin bir hak olup olmadığının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Suya erişimin diğer hakların bir parçası mı yoksa ondan bağımsız ayrı bir hak kategorisi içinde mi olması gerektiğinin anlaşılabilmesinde, insan hakları kavramının ortaya çıkışı, gelişimi bize önemli kazanımlar sunacaktır.

4. 1. İnsan Hakları Kavramı

İnsan hakları, insana bağlı olarak kabul edilen haklar olması nedeniyle, genel olarak dokunulmaz nitelikte evrensel özellikler gösteren haklar olarak kabul edilir¹⁸. Genel olarak hak denince, hem birbirine yakın özellik gösteren hem de

¹⁵ McClanahan, William, (2014). "Green and Grey: WaterJustice, Privatization, and Resistance" Online Theses and Dissertations. Paper 201. <http://encompass.eku.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1199&context=etd>, (09.02.2017).

¹⁶ Barlow, Maude (2015), "Su Hakkımız: BM'nin Suya ve Hıfzıssıhaya Dair İnsan Haklarını Tanınmasının Beş Yıl Ardından Gelişmelerin Değerlendirilmesi", <http://www.suhakki.org/docs/MaudeBarlow-SuHakkimiz-tr.pdf>, (20.01.2017).

¹⁷ Brown, Colin, Neves-Silva, Priscilaand Heller, Léo The Human, "Right to Waterand Sanitation: A New Perspective for Public Policies", Journal of Ciência& Saúde Coletiva, 21(3), 2016, s. 661.

¹⁸ Çeçen, Anıl, "Demokrasi ve İnsan Hakları", http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/e5b80667cfa1490_ek.pdf?dergi=Insan%20Haklari%20Yilligi, s. 79-80 (20.01.2017).

birbirlerini tamamlayan nitelikte dört anlamdan söz edilebilir. *Birinci olarak* hak kavramının ahlaki bir boyutu bulunmaktadır. Bu, hakkın kullanılmasının başkalarına herhangi bir zarar verecek boyutta olmaması anlamına gelmektedir. İkinci olarak hak siyasal bir nitelik taşımaktadır. Yurttaşlık, seçme ve seçilme gibi unsurları içinde barındıran ve genel olarak o ülke yurttaşlarına özgü bir kavramdır. Üçüncü olarak hak kavramı haktan yararlananlar arasında eşitlik öngörmektedir. Yasalar önünde herkesin eşit olduğunun belirtilmesi, hiçbir kişiye ya da zümreye ayrıcalık tanınmamasıdır. *Dördüncü olarak* hak aynı zamanda maddi açıdan hak sahibine bir takım ekonomik ayrıcalıklar tanımaktadır. Bu da kişinin iş ve meslek sahibi olma, belli bir ticari faaliyeti sürdürebilme vb. çalışma yaşamı ile ilgili alanları oluşturmaktadır¹⁹.

Tarihte insan hakları konusunda çeşitli görüşler dile getiren ilk düşünürlerin Eski Yunan'da sofistler olduğu bilinmektedir. İnsanların özgür düşünceleri üzerinde duran sofistler, ilk kez görecelik kavramını ele alarak mevcut otoritenin dışında da doğrular olabileceğini savunmuşlardır. İnsan hakları konusunda bir diğer önemli gelişme, İngiltere'de soyluların kral karşısında kendilerini kabul ettirmek amacıyla, 1215 yılında kral ile soylular arasında imzalanan Magna Carta Libertatum olduğu söylenebilir. Böylece devletin tarihte yetkilerinin sınırlandırılması için yapılmış ilk bilinen antlaşma ortaya çıkmıştır²⁰. Ortaçağ döneminde ise, genel olarak 1215 yılındaki gelişmelerin kesintiye uğradığı, insan hakları konusunda uzun bir süre kayda değer bir ilerleme olmadığı söylenebilir.

İnsan hakları, 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkan toplumsal ve siyasal değişimlerle kendisini göstermeye başlamıştır. İlk kez bu dönemde insanların doğuştan bir takım haklara sahip olduğu varsayımından hareket eden görüşler dile getirilmiştir²¹. Toplum sözleşmecileri, hem devletin sınırlandırılmasında hem de insan haklarının gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Toplum sözleşmesi kavramının getirdiği en önemli sonuç kuşkusuz 1776 yılındaki Virginia Haklar Bildirisi'dir. Bu bildirinin özelliği, bütün insanları özgür ve bağımsız kabul etmesi, insanların doğuştan itibaren dokunulmaz ve devredilemez nitelikte olan haklara sahip olduklarını kabul etmesidir²². İnsan haklarının gelişiminde Kant'ın düşüncelerinin de önemli katkısının olduğu söylenebilir. Kant'ın savunduğu

¹⁹ Turhan, Aydın, "İnsan Hakkı Kuşaklar Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 2013, s. 362.

²⁰ Konan, Belkis, "İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Bakış", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15 (4), 2011, s. 255.

²¹ J. Shestack, Jerome, "İnsan Haklarının Felsefi Temelleri", *Liberal Düşünce*, (Çev: Ali Rıza Çoban ve Bilal Canatan), 11 (43), 2006, s.93; Yüksel, Mehmet, "İnsan Haklarının Sosyo-Tarihsel Temelleri", *İnsan Hakları Yıllığı*, C: 25, 2007, s. 2.

²² Ünal, Şeref, "İnsan Haklarının Tarihi, Felsefi ve Hukuki Temelleri", *Ankara Barosu Dergisi*, 1994/1, s. 51.

düşüncelerin de katkısıyla giderek, bütün insanlık için geçerli olan dokunulmaz çekirdek hakların olması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır²³. İnsan hakları kavramı, 18. yüzyılda İngiliz Haklar Bildirisi, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile Batı'da belirgin bir şekilde yükselişe geçmiştir. İnsanın salt insan olmasından dolayı, kişilerin devlete ve devlet dışındaki güçlere karşı korunması için devletin sınırlandırılması düşüncesi, yönetim sisteminde yavaş da olsa etkisini göstermeye ve bir ölçüde hayata geçirilmeye başlanmıştır²⁴.

Batı'da insan hakları konusunda en önemli kırılma noktası diyebileceğimiz gelişme kuşkusuz 1789 tarihli Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi olmuştur. Bu bildiri de 17. maddede "*İnsanlar hukuken özgür ve eşit olarak doğarlar, özgür ve eşit yaşarlar*" hükmüne yer verilmektedir²⁵. Fransız Devrimi'nin bireysel özgürlüklerin önünü açan tarihsel bir işlev üstlendiği söylenebilir. Böylece, bireyi sadece toplum içerisinde değerlendirilen görüşlerin aksine, bireyi kendi başına değer olarak kabul eden, bireysel özgürlükleri ve kişi haklarını savunan yaklaşımların giderek toplumda taban bulmasını sağlamıştır²⁶.

İnsan haklarının gelişimine katkı sağlayan gelişmelerden biri de kuşkusuz Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) kurulmasıdır. Bu kuruluşun, alt gelir gruplarının yaşam standartlarının yükselmesinde önemli kilometre taşlarından biri olduğu söylenebilir. Ancak 20. yüzyılın en önemli gelişmesi BM'nin kuruluşu ve insan hakları konusunda aldığı kararlar olmuştur. İnsan haklarının çerçevesinin belirlenmesi ve bu konuda dünya toplumlarının dikkatini çekmeyi amaçlayan BM, bütün insanlık için hak arayışında en önemli adımını 10 Aralık 1948 tarihinde atmış ve *BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni* ilan etmiştir. Bu Bildiri bugünkü insan hakları kavramının bilinen noktaya ulaşmasını sağlayan ana bir unsur olmuştur²⁷. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, insan hakları kavramı, salt özgürlük ve eşitlik temelinde soyut bir kavram olmaktan çıkmış ve somut temelleri de kapsayan bir niteliğe dönüşmüştür. Özellikle 1960'ların sonlarına doğru, çevre, barış, insanlığın ortak kültürüne saygı gibi haklardan söz edilmeye başlanmıştır²⁸. Bu hakların oluşumunda tarihsel düşüncelerin, anayasal geleneklerin ve çeşitli baskı gruplarının önemli etkisi olmuştur²⁹. Savaşın bütün insanlığa ve insani değerlere büyük bir zarar verdiğinin anlaşılması, insan hakları konusunda yeni stratejilerin geliştirilmesi

²³ J. Shestack, s. 102.

²⁴ Politik & Unterricht, Menschenrechte Unveräu ßerlich – universell – unteilbar, Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg (LpB), 2014, s. 3 ; Konan, s. 256.

²⁵ Konan, s. 257.

²⁶ Yüksel, s. 10.

²⁷ Politik & Unterricht, s. 3.

²⁸ Turhan, s. 365.

²⁹ Politik & Unterricht, s. 3.

zorunluluğunu doğurmuştur³⁰. İnsan hakları kavramının ortaya çıkış sürecinde farklı nedenler, tarihi süreçler ve farklı metinler, bu kavramın ahlaki, siyasi ve toplumsal nedenlerle tartışılmasına yol açmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi yeni mekanizmaların oluşturulmasıyla birlikte, artık hak kavramının sadece birey-devlet ilişkisi bağlamında değerlendirilemeyeceği anlaşılmış ve giderek uluslararası bir niteliğe dönüşmüştür³¹.

Günümüzde insan haklarının evrenselliğini kabul eden yaklaşımlar, insan haklarını insanın salt insan olmasından dolayı doğuştan kazandığını ve yaşadığı yerin niteliğine bakılmaksızın her zaman her yerde geçerli olduğunu savunan bir anlayışı temsil etmektedir³². İnsan onurunu temel alan hak yaklaşımının nihai amacı, değerlerin demokratik bir şekilde paylaşıldığı, kaynak kullanımının en ideal noktada olduğu ve insan onurunu korumanın temel hedef haline getirildiği bir dünya toplumdur. Bu yaklaşımda, insan onuru toplumsal ve siyasi sistemi de şekillendiren üst bir değer olarak kabul edilmektedir³³. Suya erişimin insan hakkı olarak kabul edilmesi, kuşkusuz insan onurunu savunan yaklaşımlarla uyumlu olacaktır. Bunun dışında kalan girişimlerin insan onuruna aykırı bir gelişme olduğu kuşkusuzdur.

4. 2. İnsan Hakları Bağlamında Su Hakkı

Suyun sadece ekonomik bir mal olarak ifade edilmesi yönündeki çabaların ve su dağıtımındaki sorunları çözüme kavuşturarak insan onuruna yakışır bir hayat sürdürme isteğinin, bir insan hakkı olarak su hakkını gündeme getirdiği söylenebilir³⁴. Suya erişimin insan hakkı olarak savunulmasında kullanılabilecek bazı unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar şöyle sıralanabilir:

Tarihsel Koşullar: İnsan haklarını doğuran tarihsel koşulların, su kıtlığı yaşanması ya da sağlıklı suya erişimin olmaması durumunda ortaya çıktığı söylenebilir. İnsan haklarının gelişimi, bize hak kavramının ortaya çıkmasında en önemli unsurun, devlete karşı insanın kendisini güvence altına alma çabası olduğunu göstermektedir. Mutlak iktidarın birey üzerindeki sınırsız iktidarı hak kavramını ortadan kaldırırken, bu iktidarın sınırlandırılması hak kavramının gelişmesini ve genişlemesini sağlamıştır. En azından insan hakları kavramının başlangıcında yaşama, işkence görmeme hakkı, özgürlük gibi alanlarda bunun böyle olduğu söylenebilir.

Negatif Statü Hakları: Negatif statü hakları, kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hak ve

³⁰ Yüksel, s. 3.

³¹ Ünal, s. 62.

³² Turhan, s. 373.

³³ J. Shestack, s. 111.

³⁴ Topçu, Erol, "Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı, *İnsan Hakları Yılığ*", *Cilt 26, 2008, s. 22.*

hürriyetleri kapsamaktadır. Örneğin konut dokunulmazlığı hakkı, kişi güvenliği hakkı, din hürriyeti ve düşünce hürriyeti negatif statü hakkı olarak belirtilebilir³⁵. Bu hakların kullanılması için gerekli ortamı hazırlayan devletin, bu hakların kullanılmasını engelleyebilecek, sınırlayabilecek müdahaleleri önlemek konusunda yükümlüğü bulunmaktadır³⁶. Suya erişememe durumu da insan haklarının, özellikle negatif hakların doğuşuna neden olan olumsuz koşulların ortaya çıkmasına benzer koşullara neden olacağından devletin bu sorunu giderecek önlemler alması gerektiği söylenebilir. Çünkü suya erişimin ticarileşme, su kıtlığı vb. gibi çeşitli nedenlerle zorlaşması, başta açlık olmak üzere birçok insanın ölümüne neden olacaktır.

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi:1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin dördüncü maddesinin de su hakkının kabul edilmesini desteklediği söylenebilir. Bu maddenin özgürlük için çizdiği ilke, özgür bir davranışı başkasına zarar vermemek koşuluyla öngörmesidir. Ancak ortaya çıkan çevre sorunları, suyun ticarileştirilmesi gibi gelişmelerin bu ilkeyi ihlal ettiği, kaçınılmaz olarak diğerlerine zarar verdiği söylenebilir. Çünkü bu türden ekonomik ve ticari faaliyetler, bir yandan insanların onlara ulaşmasını engelleyecek maddi sınırların ortaya çıkmasına, diğer yandan da içilebilir sular, hava ve toprağın kirlenmesine neden olmaktadır. Bütün bunların insanların onurunu zedeleyecek, onları daha kötü koşullarda yaşamaya mahkum edecek girişimler olduğu rahatlıkla söylenebilir. İnsanların haklarını kullanırken diğer insanlara zarar verememe ilkesinin evrensel düzeyde yerleşmesinin sağlanması gerekmektedir. Köleci ve baskıcı sistemlerin olduğu dönemlerde bu türden çıkışlar daha dar fiziki bir şiddetle değerlendirilirken, bugün bu ilkeyi bu dar çerçevede yeterli kabul etmek olanaksızdır. Bu durumda, suyun ticari bir metaya dönüştürülmesi karşısında ticari bir hak, bireylerin yaşamı için geçerli olan suya erişimine engel olabilecek bir niteliğe dönüyorsa, bu hakkın sorgulanmasını zorunla hale getirmektedir. Su kaynaklarının özelleştirilmesi nedeniyle birçok belediye şebekesine dahil edilmesi gereken kaynaklar, firmaların mülkiyetine dönüştürülmekte ve böylece kimi yurttaşların suya erişiminde sorunlar ortaya çıkmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin birinci maddesinde, bütün insanların özgür doğduğu, her insanın onur ve haklar bakımından eşit olduğu belirtilmiştir. İnsanların akıl ve vicdan sahibi olduğu, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmaları gerektiği yazılmıştır. Bu maddeye göre; özgür, onurlu ve eşit yaşam hakkı insan haklarının özünü oluşturmaktadır. Suyun bir insan hakkı olarak tanımlanması

³⁵ Erbek, Çağlar (2011), "Negatif, Pozitif ve Aktif Statü Hakları", http://www.caglarerbek.com/2013/01/negatif-pozitif-ve-aktif-statu-haklar_28.html, (08.02.2017).

³⁶ Çiçek, Erol, "Kar mı İnsan Hakkı mı-Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkının Dava Edilebilirliği", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 80, 2009, s. 186.

ve bunun tüm devletlerce içselleştirilmesi, suya erişimde pek çok sorunu ortadan kaldıracak gibi suyun sadece bir ticaret aracı olarak görülmesi gibi bir tehlikeyi de ortadan kaldıracaktır. Bununla birlikte, insanın insanca yaşayabilmesi için başka temel hakları da bulunmaktadır³⁷.

Pozitif Statü Hakları: Suya erişimde, pozitif statü haklarının kullanılabilmesinin de önemli rolü olduğu söylenebilir. Pozitif haklar, bireylere devletten olumlu bir davranış, bir hizmet, bir yardım isteme imkanını tanıyan haklardan olup, bu türden hakların hayata geçmesi devletin sosyal alanda bir takım ödevler yüklenmesine bağlıdır. Bu haklar, genel olarak sosyal ve ekonomik alana ilişkin olup anayasada “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” başlığında toplanmıştır. Çalışma hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı, sosyal güvenlik hakkı bu tür haklara örnek olarak verilebilir³⁸. Pozitif hakların hayata geçmesinde, suyun yetersiz kalması durumunda sağlık hakkının, konut hakkının ya da başka hakların kullanılabilmesinin çok zor olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir ifade ile suya erişim insan hakkı kapsamına alınmadığı sürece, sosyal ve ekonomik hakların fazla anlamı olmayacağı ortadadır.

Hukuki Düzenlemeler: Hakların tekliği açısından bakıldığında da suya erişimin bir hak olarak kabul edilmesi gerekir. İnsan hakları kavramı ortaya çıktığı yere ve zamana göre, kendine özgü bir takım farklılıklar taşısa da bu durum hakkın özünü yok edecek boyutlarda olamaz. İnsan haklarının kabul edilmesi ile bu haklar kapsamında çelişebilecek diğer hukuki metinlerin, buna uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Bu durum o hakla çelişen önceki kimi uygulamaların kaldırılmasından, yeni hakların kurulmasına kadar çeşitli düzenlemeleri kapsayabilmektedir. Aslında bu uygulamalar hakların bölünmezliği ya da tekliği olarak adlandırılan kavramın somutlaşmasından başka bir şey değildir. Bu bağlamda, hukuk düzeni canlı bir vücuda benzetilebilir. İnsan hakları da bu vücudun ana omurgasını oluşturmaktadır. Bir canlının hayatta kalması, nasıl bütün organların birbiriyle uyumlu çalışmasına bağlı ise, hukuk düzeninde de aynı kural geçerlidir. Bu nedenle bütün hukuki düzenlemeler, insan hakları kavramıyla uyumlu olmak zorundadır. Aksi halde hukuk düzeni çöker. Bir organın eksikliği canlı yaşamını nasıl tehdit eden bir durum yaratıyorsa, aynı şekilde bir ya da birkaç hakkın kullanılamaması da hukuk düzeninde benzer sonuçlar doğuracaktır. Çünkü insan hakları hassas bir denge üzerinde geliştiğinden bu dengenin bozulması hak sahibine büyük zararlar vermektedir. Örneğin, yaşam hakkının ihlal edilmesi, haksız bir şekilde tutuklama, sağlıksız bir çevrede yaşamaya mahkum edilme gibi durumlar kişinin birçok hakkının yok olması anlamına gelmektedir³⁹. Aynı şekilde sağlıklı suya erişim hakkının tanınmaması da yaşam hakkı için benzer sonuçlara neden olacaktır. Bu durum yasal ve meşru

³⁷ Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa 2004, s.147.

³⁸ Erbek, 2011; Çiçek, s. 187.

³⁹ Turhan, s. 373.

bir takım sınırlamalar dışında, bireylerin tüm haklarını onun bileşenleriyle birlikte tam olarak kullanmasını zorunlu kılmaktadır.

Görüldüğü üzere, temel hak ve hürriyetler konusunda yukarıdaki gibi çeşitli ayrımlar yapıyorsa da gerçekte temel hak ve hürriyetler bir bütündür. Bir kişi temel hak ve hürriyetlerin bütününe sahip olmak şartıyla özgür olabilir. Şüphesiz kişinin özgür olması için her şeyden önce negatif statü haklarına sahip olması gerekmektedir. Ancak kişi aç ise, evsiz ise bu haklara sahip olmasının da fazla bir anlamı kalmayacaktır. O nedenle kişinin pozitif statü haklarına, yani sosyal haklara da sahip olması gerektiği açıktır. Nihayet, bu bireysel ve sosyal haklara sahip olan kişinin, aktif statü haklarına yani siyasal haklara da sahip olması gerekmektedir. Çünkü yönetimine katılmadığı bir devlette kişinin bu hakları geri alınabilir. Görüldüğü gibi haklar özünde bir bütünlük göstermekte olup buna hakların teklifi denilmektedir⁴⁰. Bu haklardan herkesin yararlanması gerekmektedir.

İnsan hakları, kavram olarak ırk, din, dil ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm insanların yararlanabileceği nitelikteki hakları ifade etmektedir⁴¹. Sağlık hakkı negatif bir hak olarak ele alınırsa, devletin vatandaşların eşit bir şekilde sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını sağlama ve ayrımcılığa maruz kalmalarını engelleme yükümlülüğü; bu hak pozitif bir hak olarak düşünüldüğünde ise devletin vatandaşlarına bu hakkı sağlama yükümlülüğü ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, negatif hak kişinin zarar görmesinden korunma hakkı, pozitif hak ise kişinin sahip olması gerekli sayılan bütün haklar olarak tanımlanabilir⁴².

Negatif, pozitif ya da aktif statü hakları kapsamındaki tüm insan haklarının içinde suya erişim durumunun çok önemli bir yeri ve konumu bulunmaktadır. Çünkü yaşamın temel taşı su olmadan diğer insan hakları anlamını yitirecek ve insan onurunun korunması mümkün olamayacaktır. Bu konuda pozitif hukuk ve uygulayıcılarının yaşamın gerçeklerini dikkate almak sorumluluğu bulunmaktadır. Sürdürülebilir bir yaşam için öncelikle toplumsal ve kamusal ihtiyaçlara yanıt verilmesi, karar alma süreçlerinde su ile ilgili açık ve kesin bilgilere ulaşma olanağının sağlanması ve etkin katılımın önünün açılması gerekmektedir. Tüm bunların gerçekleştirilebilmesi için ise yeni düzenlemelerin yapılması gerekliliği açıktır⁴³. Diğer yandan sadece pazara yönelik uygulamalarla suyun metalaştırılması, insan hakkının temeli olan bir unsur olarak suya erişim hakkını kısıtlayabileceği için toplumsal birçok sorunu beraberinde getirecektir.

⁴⁰ Gözler, s. 147-148.

⁴¹ Çiçek, s. 186.

⁴² Perman, Matt (2009), "The Difference Between Negative Rights and Positive Rights", <https://www.whatsbestnext.com/2009/01/the-difference-between-negative-rights-andpositive-rights/>, (11.02.2017).

⁴³ Çiçek, s. 227-228.

İnsan haklarının meşruiyet nedenlerinden biri de kuşkusuz insan onurunun korunması düşüncesidir. Bu yaklaşıma göre suya erişimin zorlaşması, insan hakları ile bağdaşmamaktadır. Bugün insan haklarının amacının, insanın onurlu yaşamının korunması ve buna karşı gelebilecek saldırıların bertaraf edilmesi olduğu bilinmektedir. İnsan hakları, insanın onurunun tehlikeye girdiği durumlarda ve toplumda ortaya çıkan haksızlıklara karşı bir yanittir. Bugün su yönetimi konusunda siyasi aktörlerin ticari ve ekonomik çıkarları ön planda tutan bir yaklaşımının insan onuru ile bağdaştırılması oldukça zordur. Böyle bir tercihin tüm insanlık için olumsuz sonuçlar doğurabileceğini gösteren somut örnekler vardır. İnsan hakları kavramı, insanların zengin ve fakir ayrımı olmadan temiz suya erişimini öngörmektedir. Ancak suyun ticarileşmesi karşısında, birçok insanın temiz suya erişimden mahrum kalacağı açıktır⁴⁴.

Temel hakların en tipik özelliği, insan onuruna uygun olarak, ticarete konu edilememesidir. Bu durumda suya erişimin bir hak olarak kabul edilmesi girişimleri, suyun pazarlanmasından para kazanan ya da bu yönde girişimde olan kişilerin tepkisini çekmektedir. Ancak suyun pazarlanabilir bir meta olduğunu savunan düşüncelerin, su kullanımının etkinliği, kamunun zararının önlenmesi gibi gerekçeler ileri sürerken, diğer yandan bu uygulamanın neden olacağı toplumsal maliyeti göz ardı ettikleri söylenebilir. Olaya salt kar-zarar mantığı ile yaklaşmanın, başta insani olmak üzere, toplumsal açıdan birçok şeyi görmezden gelmek anlamına geldiği açıktır. Parası olmayanların su dağıtım sisteminden atıldığı ya da kişilerin maddi ödeme gücü çerçevesinde mevcut sistemden yararlandığı bir yönetim anlayışının sorunlu olacağı ve bunun sosyal devlet ilkesine ve insan onuruna ters düşeceği ortadadır⁴⁵.

Su hakkı, eşit bir şekilde herkesin yeterli miktarda ve kalitede suya erişmesi, yani parası olsun olmasın herkesin içme ve temizlik gibi gündelik insani ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar suya erişimi anlamına gelmektedir⁴⁶. İnsan haklarını, insan onuru ile sıkı bir şekilde ilişkilendiren, McDougal, Lasswell ve Chen gibi düşünürler, bunu da saygı, güç, aydınlanma, iyilik, sağlık, yetenek, sevgi ve dürüstlük değerleri üzerine kurarlar⁴⁷. Suyun ticarileşmesinin, insanın onurunun korunması açısından bunlardan bazılarını yok etme riski ile karşı karşıya kalacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Diğer yandan suyu toplumsal alanda var olan ortak değerlerin, temel bir unsur olarak kabul etmek gerekir. Suyun ticarileşmesi, toplumsal alanda yeni bir değer ayrışmasına, hatta ayrışmalara neden olacaktır.

⁴⁴ bpb, 2009.

⁴⁵ Yılmaz, s. 15.

⁴⁶ Koç, Mustafa (2013), "Su Hakkı İçin Yürüyüş", http://ahmetler.net/index.php?option=com_content&view=article&id=1447:su-hakki-&catid=19:mkoc&Itemid=76, (06.01.2017).

⁴⁷ J. Shestack, s. 111.

4. 3. Su Hakkına İtirazlar

İnsan hakları tarihi, barışçıl gösterilerden son derece kanlı çatışmalara kadar geniş bir alanda gelişme göstermiştir. Diğer bir anlatımla insan hakları, var olan iktidarlara karşı yurttaşların hak mücadelesinden, çeşitli sokak gösterilerinden kanlı çatışmalara kadar geniş bir alanda hak mücadelesini kapsar. Köleliğin dünyada kaldırılmasının tarihi dikkate alındığında, hak arayışlarının aslında ne kadar zorlu bir süreçten geçtiği ve ağır bedeller ödendiği kolaylıkla anlaşılabilir. İnsan haklarının gelişiminde önemli bir yere sahip olan İngiltere’de ve ABD’de bile köleliğin kaldırılması ancak 1800’lü yılların başında mümkün olmuştur. Milletler Cemiyeti’nin köleliği yasaklaması için de 1926 yılını beklemek zorunda kalınmıştır. Bütün bunlara rağmen dünyada köleliğin birçok ülkede hala kağıt üzerinde kalktığı yönünde çok ciddi bulgular mevcuttur. Bunun en önemli nedeni yeni hak arayışlarının çoğu zaman ciddi engellerle karşılaşmasıdır. Ekonomik ve sosyal haklar, çevre hakkı ve barış hakkı gibi yeni haklarda da bu direnci kolaylıkla görebiliriz.

Su hakkına itiraz edenlerin benzer şekilde ekonomik ve sosyal haklara, üçüncü kuşak içerisinde yer alan haklara itiraz nedenleri benzerlik göstermektedir. Bu hakkın uygulanamaz olmasından, insan hakkı olamayacağı gibi çok çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Ancak yeni insan hakları kavramının oluşmasında sürekli engeller ortaya çıkması, aslında onun niteliklerinde gizlidir. Bunun nedeni önceki sistemin devamında çıkarları olanların, yeni türden hakları engelleme çabası içinde olmalarıdır. Afrika kökenlilerin beyazlar tarafından eşit olarak kabul edilmesinde, cinsiyet ayrımcılığının giderilmesinde hep sorunlar yaşanmıştır. Bugün benzeri bir sorun, insan ve hayvan ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini hedefleyen görüşler⁴⁸. ile suya erişimin bir hak olarak kabul edilmesi yönündeki talepler de toplumsal alanda dirençle karşılanmaktadır.

Tarihte insanlar köle, serf ya da kul olarak kabul edildiği zamanlarda, bugün için doğal kabul edilen birçok haktan yoksun olarak yaşamak zorunda kalmışlardır. O günün yönetimleri, insanlara haklar tanımak bir yana, devlete, senyöre karşı ödevler yüklemişler ve toplumsal alanda katı yasaklar koymuşlardır. Ancak egemenlerin insanları bir tür kendi eşyaları şeklinde gören bu anlayışın yıkılması kolay olmamıştır. İnsan haklarının zorlu bu tarihsel gelişim sürecini görmezden gelen kimi düşünürler, bugün bile artık yerleşmiş ve kabul edilmiş sosyal ve ekonomik haklara itirazlarını sürdürmektedirler. Örneğin bu kişiler ekonomik ve sosyal hakların maddi unsurlar içermesi nedeniyle devlet tarafından zaten yerine getirilemez olduğunu, bu nedenle de bunların birer hak olarak kabul edilemeyeceğini ileri sürerler⁴⁹. Ancak bunun doğru bir tespit

⁴⁸ Kılıç, Selim, “Modern Toplumda Hayvan Hakları Üzerine Felsefi Bir Yaklaşım”, TAAD Dergisi, 6 (22), s. 96, 2015.

⁴⁹ Tepe, Harun, “Sosyal Haklar ve İnsan Hakları: Sosyal ve Ekonomik Haklar Olmadan İnsan

olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü devletin hiçbir zaman hakların tam olarak gerçekleşmesini garanti altına alacak bir gücü olmamıştır. Örneğin en önemli haklardan biri olan yaşama hakkını bile devletin her zaman yüzde yüz teminat altına alacağı düşünülemez. Birçok insanın cinayete kurban gitmesi de bunun somut kanıtı olarak gösterilebilir. Ancak bütün bunlara rağmen kimse yaşama hakkının kaldırılma düşüncesini savunamaz. Aynı şekilde, sosyal hakların da devlet tarafından karşılanamayacağı savı nedeniyle kaldırılmasını savunmak anlamsız ve tutarsızdır.

Egemen düşüncenin suyun bir insan hakkı olarak kabul edilmesine karşı itirazının nedeni, bu hakkın kullanılmasının devlet yönetiminde yeni bir yapılanmayı zorunlu kılacağı ve bunun da yeni maliyetlere yol açacağı varsayımdır. Çünkü AB İnsan Hakları Komisyonu'nun bu konuda almış olduğu karar önemli ipuçları vermektedir. Komisyona göre, su temel bir hak ve suyun temel bir insan hakkı olabilmesi içinde *kullanılabilirlik, ulaşılabilirlik, ekonomiklik, kalite ve güvenilirlik, uygunluk, eşitlik, katılım, açıklık ve hesap verebilirlik, etki, sürdürülebilirlik* kriterlerine uygun bir şekilde sunulmasını talep etmektedir⁵⁰. Ancak liberal düşüncenin suyun hizmetinde talep edilen bu dönüşüme sıcak bakmadığı söylenebilir.

Liberallerin insan haklarının dar bir çerçevede ve durağan bir yapıda kalmasını istedikleri, negatif hakların dışında insanlara herhangi yeni haklar tanınmasına karşı oldukları, ekonomik ve sosyal haklar gibi diğer hakları sürekli değersizleştirme çabası içinde oldukları söylenebilir. Oysa önceki dönemlerde, köleliğin egemen olduğu dönemlerde insan hakları açısından sadece negatif hakların yeterli olduğu kanı oluşabilir. Ancak bu modern dünya için tehlikeli bir yaklaşım olup birçok hakkı da kullanılamaz hale getirebilecek niteliktedir.

Hakları Korunabilir mi?', Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu, 22-23 Ekim 2009 Antalya, Bildiriler Kitabı, Belediye İş Sendikası Yayınları, 2009, s. 99.

⁵⁰ McGregor, Judy, Human Rights and Water, Creative Commons Attribution, Auckland, Aotearoa New Zealand, 2012, p.6.

Kullanılabilirlik: Suyun yeterli miktarda, güvenilir ve ihtiyaçlar için sürekli olması, *Ulaşılabilirlik*: Herkesin, tüm hane halkının, sağlık, eğitim, kamu kurumu veya işyeri olarak tüm kurum ve kuruluşların fiziksel olarak suyun yakınında ve suya her zaman erişebilir olması, *Ekonomiklik*: Herkesin uygun bir bedel ile su ve hizmetlerine erişebilir olması, *Kalite ve Güvenilirlik*: Suyun kaliteli ve güvenilir olması ve asla insan sağlığına tehdit oluşturmaması, *Uygunluk*: Su ve sanitasyon hizmetlerinin kültürel ve sosyal açıdan uygun olması, *Eşitlik*: Ayrımcılık yapılmadan herkesin eşit bir şekilde suya erişebilmesi, *Katılım*: Su hizmetlerinin bakımı, planlanması, tasarımı ve bu konularda bilgiye erişimde katılım ve şeffaflığın esas alınması, *Açıklık ve Hesap Verebilirlik*: Devletin insan haklarını garanti altına alması ve bu bağlamda, su sektöründeki birçok aktörün hesap verebilirlik mekanizmalarının olması, devletin ulusal çapta ulaşılabilir olması, adil-etkin çözümler üretebilmesi, *Etki*: Olumlu ve somut etkileri olan tüm iyi uygulama, yasa, politika, program ve kampanyaların teşvik edilmesi, *Sürdürülebilirlik*: Su kalitesi ve ulaşılabilirliği konusunda, tüm insan hakları yükümlülüklerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması.

Çünkü bu yaklaşımın hayat bulması, birçok kişinin bugün sahip olduğu sosyal ve ekonomik olanaklardan yoksun kalmasıdır. Negatif hakların dışında kalan haklara karşı çıkmamanın mantığında, sosyal devlet için yapılan harcamaların büyük ölçüde zenginlerin ödediği vergilerden karşılandığı inancı yatmaktadır.

Ancak değişen sosyal ve ekonomik şartlar nedeniyle bu düşüncenin artık yersiz olduğu, hakların da toplumsal gelişmelere bağlı olarak genişlediğini söylenebilir. Bunun en somut örneği, temiz bir çevrede yaşama olanağı olmadan, artık negatif hakların da anlamının olmadığı anlaşılmasıdır. Suya yönelik toplumsal talepleri de bu bağlamda düşünmek zorundayız. İnsan hakları kavramı, açıkça devletin bireyleri devlete ve diğer egemen güçlerin saldırılarına karşı korumak için ortaya çıkmıştır. Bugün için insana saldırılar kısmen bertaraf edilmiş gibi görünse de nitelik değiştirdiğini ve farklı şekillerde devam ettiğini söylemek abartı olmasa gerekir. İnsanın yaşadığı çevresinde su kirliliği, hava kirliliği ya da su kaynaklarına ulaşamama gibi sorunların ortaya çıkması bu türden bir saldırı olarak gösterilebilir. Kaçınılmaz olarak insan hakları kavramı, insana zarar verecek olan bu türden saldırıları da yok edecek önlemler almayı gerekli kılmaktadır. Modern toplumda, artık devletin kaynağını belli bir zümreye ya da ilahi bir güce dayandıran anlayışlar büyük ölçüde önemini kaybetmiştir. Bugün modern devletlerin meşruiyet kaynağı insan haklarına dayandırılmaktadır. Ancak her ne uygulamada sıkıntılar olsa da, yine de ülkeleri yönlendiren bir kavram olması, yönetenlerin kontrol edilebilmesi açısından önemlidir⁵¹.

Suya erişimin bir insan hakkı olarak kabul edilmesinde yaşanan sıkıntılardan biri de toplumun bilgilenmesini ve örgütlenmesini sağlayacak yeterli bilgi aktarımının topluma yapılamamasıdır. Gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde bilgiye erişim sorunlu olup çoğu zaman da engellenebilmektedir. Oysa demokrasi, toplumda gerekli bütün bilgilerin var olduğu ve bu bilgiler doğrultusunda doğru tercihlerin yapılabileceği varsayımına dayanmaktadır. Ancak piyasa aktörlerinin medya üzerinde kurduğu egemenlik ilişkisi sorunlu olup, çoğu zaman kendi çıkarlarını toplumun çıkarları şeklinde sunabildiklerine şahit olmaktayız. Hatta zaman zaman medya grupları piyasa aktörlerinin yol açtığı çevresel kirlenmeleri de görmezden gelerek bir anlamda karartma yapmaktadırlar. Ne yazık ki, suya erişim hakkı konusunda da benzer bir karartma ya da çarpıtmanın güçlü medya grupları tarafından yapıldığı söylenebilir.

Batı ülkelerinin, sahip olduğu yüksek sosyal ve ekonomik gelişmişlik seviyesi çerçevesinde almış olduğu bir takım kararların, gelişmekte olan ülkeler tarafından da uygulanmasının iyi olacağı gibi bir yanılığın içinde olduklarını söylemek abartı

⁵¹ Kılıç, s. 114.

olmasa gerekir. Oysa bu ülkelerin gerçekleri ile gelişmekte olan ülkelerin gerçeklerinin birbiriyle uyumlu olmadığını, üstelik buna bir takım ideolojiler ve ön yargıların da dahil olabildiğini belirtmek gerekir⁵². Batılı ülkeler bu noktada, yoksul ülkelerin kalkınmasını hedeflemek yerine, daha çok kendi sermayelerini artırma derdinde oldukları bilinmektedir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak piyasaya odaklanan neoliberalizmin ticari haklar savunusu ile su temelinde insan hakları kavramının karşı karşıya geldiğine şahit olmaktayız. Ancak ticari hakların sürekli olarak genişlemesi karşısında, ne yazık ki insan haklarının da bu ölçüde gerilediği söylenebilir. Gerçekten de ticari hakların giderek değişmez kutsal bir anlayışa dönüştürüldüğü sistemde, insanların da kendilerine ait birtakım haklarının olduğu nedense göz ardı edilmeye başlanmıştır. Küresel rekabeti gerekçe göstererek, sermayenin batırız, zarar ederiz tehditleri karşısında, direnenin devlet olduğunu söylemek zordur. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak devletler, neoliberal politikaların baskısı altında, insan haklarının korunması konusunda artık daha esnek davranmaya kolayca ikna edilebilmektedir.

4. 4. Su Hakkı Konusunda Uluslararası Gelişmeler

Suya erişimin bir hak olarak kabul edilmesi daha önceki uluslararası metinlerde açıkça bahsedilmemektedir. Çünkü dünya ülkelerinin o zamanlar bir numaralı sorunu genellikle güvenlik, dış tehdit, ekonomik krizler olmuştur. Bu sorunlar nedeniyle nüfus artışı, hava kirliliği, su yetersizliği gibi sorunlarda kaçınılmaz olarak ya gündeme gelmemiş ya da daha az gelmiştir. Ancak artan çevre sorunları karşısında son yıllarda su konusu uluslararası alanda daha çok işlenmeye başlamıştır. Çünkü ikamesi mümkün olmayan böylesine önemli kaynağın uluslararası sözleşmelerle kullanımı konusunda kurallar getirilme zorunluluğu doğmuştur. Suyun önemini vurgulamak için bazı uzmanlar onu mavi altın olarak adlandırmaya başlamıştır. Suyu bu önemi 28 Temmuz 2010 yılında BM Genel Kurulu'nda alınan bir kararla vurgulanmıştır. Buna göre BM temiz içme suyu ve sağlıklı kullanma suyuna adil erişimi, bütün insan haklarının gerçekleştirilmesinin ayrılmaz bir bileşeni, diğer insan haklarının öncüsü ve yaşam hakkı için de zorunlu bir hak olarak kabul etmiştir⁵³.

Suyun hayati önemi AB İnsan Hakları Komisyonu'nun temel bir insan hakkı olan suya erişim ile ilgili kriterler belirlemiştir. Mevcut su sorunlarına karşın bir de buna artan nüfus, yoksulluk, altyapı gibi sorunlar eklenince su kaynaklarının uluslararası alanda kullanımının sürdürülebilirliği sorunu ortaya çıkmaktadır. Böylesine olumsuz bir tablonun önlenmesi için suya erişimin adil biçimde yapılması gerekmektedir. Bu sorunun giderek ağırlaşması

⁵² Ünal s. 57.

⁵³ UN General Assembly (2010), "Resolution adopted by the General Assembly on 28 July 2010", Sixty-fourth session Agenda item 48, <http://www.un.org/es/comun/docs/?symbol=A/RES/64/292&lang=E>, (02.02.2017).

nedeniyle, son yıllarda, su ve sanitasyon hakkının bir insan hakkı olarak tanınması yönünde tartışmalarda uluslararası alana taşınmıştır. Özellikle 2010 yılında, BM Genel Kurulu'nda alınan kararlar doğrultusunda su ve sanitasyon hakkının bir insan hakkı olduğunun resmi olarak kabul edilmesi ve bunun yasal anlamda bağlayıcılığına vurgu yapılmasının tartışmaları artmıştır⁵⁴. Ancak su konusunda tartışmaların bu noktaya gelmesini hazırlayan ve önemli birikim sağlayan bölgesel, ulusal ve uluslararası birçok organizasyonun da olduğunu belirtmek gerekir. Su ve sanitasyon hakkının temel bir insan hakkı olarak kabul edilmesi gerekliliğinin dünya kamuoyuna yerleşmesi yolundaki bazı kilometre taşları kısaca şu şekildedir⁵⁵:

Mar del Plata BM Su Konferansı'nın(Mart-1977), Eylem Planı ile ilk defa suya erişim bir hak olarak tanımlanmıştır. Bu Eylem Planı'na göre, gelişmişlik düzeyi ve sosyo-ekonomik koşulları ne olursa olsun herkesin içme ve temel ihtiyaçları için eşit kalite ve miktarda suya erişim hakkı olduğu savunulmuştur.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme'de (CEDAW) (Aralık-1979),kadınlara yönelik ayrımcılığın sonlandırılması amaçlanmıştır. Suya erişim ve atık suların uzaklaştırılması sorunları bu bağlamda vurgulanmıştır.Kadın hakları sözleşmesindeki konulara benzer bir durum çocuklar için de söz konusudur. Nitekim bu sorun nedeniyle Çocuk Hakları Sözleşmesi (Kasım-1989),de açıkça beslenme, suya erişim, çevre sağlığı gibi konular başta olmak üzere, taraf olan ülkelerin çocuk haklarını tam olarak uygulamalarını ve bunun için gerekli düzenlemeleri yapmaları istenmektedir.

Rio Zirvesine bir ön hazırlık niteliğinde sayılabilecek olan *Uluslararası Su ve Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı-Dublin Konferansı'nda (Ocak-1992)*,uygun bir bedel ile herkesin temiz su ve sanitasyona ulaşabilmesinin temel bir hak olduğu dile getirilmiştir.*BM Çevre ve Kalkınma Konferansı-Rio Zirvesi'nin (Haziran-1992)*, Eylem Planı olan Gündem 21'de Mar del Plata Su Konferansı'nın kararları onaylanarak herkesin içme suyuna erişim hakkının olduğu ve bunun toplumca kabul edilmesi gereken bir ön koşul olduğu belirtilmektedir.

BM Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı'nda (Eylül-1994), tüm bireylerin kendisi ve ailesi için yeterli yiyecek, giyim, konut, su ve sanitasyon hakkının olduğu savunulmaktadır. *BM Genel Kurulu 54/175 Kararı, Kalkınma Hakkı (Aralık-1999)*, BM Genel Kurulu'nun bu kararına göre besin ve temiz

⁵⁴ Farkas, Lori-Beail (2013), "The Human Right toWater and Sanitation: Context, Contours, and Enforcement Prospects", http://hosted.law.wisc.edu/wordpress/wilj/files/2014/04/Beail-Farkas_print.pdf, (12.01.2017).

⁵⁵ Parmionova,The United Nations Observances (2011), "The Human Right to Water and Sanitation Milestones", <http://parmionova.blogspot.com.tr/2011/10/human-right-to-water-and-sanitation.html>, (16.02.2017).

su hakları temel insan haklarıdır ve bunların teşviki ulusal ve uluslararası topluluklar için manevi bir zorunluluktur.

Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Eylül-2002), Johannesburg Zirvesi olarak da bilinen zirvede insan onurunun önemi üzerine durulmuştur, temiz su, sanitasyon, enerji, sağlık hizmetleri, gıda güvenliği ve biyoçeşitliliğin korunması gibi konularda hedefler, planlar ve ortaklıklar üzerinde durulmaktadır.

BM Genel Yorum No.15, Su Hakkı (Kasım-2002), BM 1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'ni (ICESCR) yeniden yorumlanarak, uluslararası hukukta su hakkının desteklenmesini dile getirmiştir. Bu yorumda su hakkının insanlık onuruna yakışan bir hayat için vazgeçilmezliği ve diğer insan haklarının var olabilmesinin bir ön koşulu olduğu tespiti yapılmıştır. Diğer yandan İnsan Hakları Konseyi Kararı (Kasım-2006), uluslararası insan hakları belgeleri kapsamında, güvenli içme suyuna ve sanitasyona adil erişimle ilgili haklar ve yükümlülüklerle ilgili sonuç ve tavsiyeleri içermektedir.

BM İnsan Hakları Yüksek Komisyonu'nu "Uluslararası İnsan Hakları Kapsamında Güvenli İçme Suyuna ve Sağlık Koşullarına Uygun Suyu Adil Erişime İlişkin İnsan Hakları Yükümlülüklerinin Kapsamı ve İçeriği Hakkında Raporu" (Ağustos-2007) ile güvenli bir içme suyu ve sanitasyonunun artık bir insan hakkı olarak kabul edilmesi gerektiğinin altı çizilerek, yaşam ve sağlığın sürdürülebilirliği için kişisel ve genel kullanımlarda yeterli miktarda güvenli içme suyuna erişimde ayırım gözetilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. 2009 tarihli *İnsan Hakları Konseyi Kararı*, devletlere sanitasyon hizmetlerine erişimle ilgili ayrımcılıkla mücadele etme ve eşitsizlikleri ortadan kaldırma yükümlülüklerine uymaları gerektiğini hatırlatmakta ve onları bu alandaki eşitsizliklerle etkili bir şekilde mücadele etmeye çağırmaktadır.

BM Genel Kurul Kararı (Temmuz-2010) ile ilk kez su ve sanitasyon hakkı resmi olarak tanınarak, temiz içme suyu ve sanitasyon hakkı tüm insan haklarının gerçekleştirilmesi için bir ön koşul olarak kabul edilmiştir. Güvenli, temiz, ulaşılabilir ve uygun fiyatlı içme suyu ve sanitasyon hizmetlerinin herkese sağlanması ve bu amaçla özellikle gelişmekte olan ülkelere teknoloji transferi ve mali destek verilmesi konusunda devletler, uluslararası organizasyonlar bu karar ile teşvik edilmektedir. *İnsan Hakları Konseyi Kararı*, gerek Eylül 2010 gerek Nisan 2011 toplantısında su ve sanitasyon hakkının uluslararası hukuktaki yerini tanımakta ve bu hakların tüm devletleri bağladığını duyurmaktadır. Bütün devletlerden, insan hakları yükümlülüklerini tam olarak uygulayabilmeleri için yurttaşlarına güvenli içme suyu ve sanitasyon hizmetleri sağlamaları ve bunun için uygun araçlar ve mekanizmalar geliştirmeleri istenmektedir.

Binyıl Kalkınma Hedefleri, su kaynaklı sağlık sorunlarının ve ölümlerin önüne geçilebilmesi için alınan bu kararlar, yoksullukla mücadele için de büyük hedefler koymuştur. 2015 yılına kadar ulaştırılması gereken belirli hedefler, bu

konularda alınacak önlemler bağlamında büyük önem taşımaktadır⁵⁶. Bin Yıl Kalkınma Hedefleri⁵⁷ kapsamında 2015 yılına kadar ulaşılması beklenen sekiz hedefin⁵⁸ başarılı olmasının, bireylerin sağlıklı suya kavuşmasına bağlı olduğu kuşkusuzdur. Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak hedefinde olan Bin Yıl Kalkınma Hedefleri'nin yedinci maddesi, 2015 yılına kadar sağlık koşullarına uygun suya erişimi olmayan insanların, sayıca oranlarının yarıya indirilmesi sorumluluğunu devletlere yüklemektedir. Bu konuda yapılan çabalar, ilerlemeler aslında 1990 yılından bu yana UNICEF ve WHO ortaklığında yürütülen Su Temini ve Sanitasyonu Ortak İzleme Programı aracılığıyla denetlenmekte ve yürütülmektedir. Güvenilir içme ve kullanma suyuna ulaşım konusunda 2010 yılı için önemli kazanımlar elde edilmiştir⁵⁹.

25 Eylül 2015'te 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesi öngörülen ve 17 ana hedeften oluşan *BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin* altıncısı suyla ilgilidir. Altıncı hedef, herkesin 2030 yılına kadar *güvenli ve uygun bedelli* bir içme suyuna ve sanitasyon hizmetlerine evrensel ve adil bir şekilde erişiminin sağlanması, su kalitesinin iyileştirilmesi, su kaynaklarının korunması, suyun verimli kullanılması ve bu hizmetlerin sürdürülebilirliğinin güvence altına alınması gibi konuları kapsamaktadır⁶⁰.

AB'nin kurucu sözleşmesinde de çevrenin korunması konusunda herhangi bir madde olmamasına karşın, daha sonra yaşam standardının yükseltilmesi amacıyla çevreyi korumayı da kapsayacak şekilde yorumlanmış ve kurucu antlaşmaların bir parçası haline getirilmiştir. BM'nin uluslararası sözleşmelerinde de su hakkını kapsayacak şekilde geniş bir yorumu zorunlu kılmaktadır. Ancak yukarıda da görüldüğü üzere, BM'nin suya ilişkin yaklaşımlarında başlangıçta hak temelli görüşlerin ağırlıklı olarak savunulmasına karşın, zamanla "*satın*

⁵⁶ Parmionova, 2011.

⁵⁷ UN-The Millennium Development Goals Report (2015), "Time For Global Action For People and Planet", [http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf), (17.01.2017).

Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak, evrensel olarak ilköğretim düzeyini sağlamak, cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınları güçlendirmek, çocuk ölümlerini azaltmak, anne sağlığını iyileştirmek, HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele etmek, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak, kalkınma için küresel ortaklıklar geliştirmek.

⁵⁸ Çelik, Hüseyin ve Fisunoğlu, Mahir "Poverty and The Millennium Development Goals Between 1990- 2015: The Case of Turkey", International Conference on Eurasian Economies, Kaposvár – Hungary, 29-31 August, 2016, p.337.

⁵⁹ UNICEF/WHO (2015), "25 Years Progress on Sanitation and Drinking Water-2015 Update and MDG Assessment", http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/177752/1/9789241509145_eng.pdf?ua=1, (12.01.2017).

⁶⁰ WWAP-United Nations World Water Assessment Programme, The United Nations World Water Development Report 2016: Water and Jobs, Paris, UNESCO, 2016, p. 59; Çetin, Mustafa (2015), "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Çölleşmeyle Mücadele", <http://sahipkiran.org/2015/09/30/surdurulebilir-kalkinma-hedefleri/>, (01.02.2017).

alınabilir içme suyu” şeklinde ifadelerle daha çok karşılaşılmaya başlanmıştır. Bu durumun BM’nin hak temelli su yaklaşımından piyasacı bir yaklaşıma kaydığı yorumlarına neden olmuştur⁶¹.

Su hakkı kavramı, su kaynaklarının son yıllarda hızlı bir kentleşme ve sanayileşme sonucu zarar görmesi üzerine, suyun daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak iddiasıyla ortaya atılan su dağıtımının özelleştirilmesi düşüncesiyle güçlenmiştir. Dünya Bankası ve IMF gibi örgütlerin geliştirmekte olan ülkeler için suyun özelleştirilmesi yönündeki baskıları, suya erişmek isteyenlerin çıkarlarını korumaktan çok para kazanma arzusunda olanların çıkarlarını korumaya yönelik olarak kabul edilmektedir. Ancak su ve sanitasyon hakkının bir insan hakkı olarak kabul edilmesi yolundaki girişimler, büyük bir umut taşımaktadır. Bu konuda üst düzey uluslararası konferanslar, ikna edici çalışmalar, cesur ve net adımlar uluslararası boyutta yeterli destek bulabilmiş ve uygulanabilmiş olsaydı, su krizi muhtemelen bugünkü boyutlara ulaşmadan önlenebilecekti. Ne yazık ki günümüzde bu sorunun çözüldüğü söylenemez. Bu konuyla ilgili pek çok konferans, etkinlik yapılmış olmasına ve BM’in su ve sanitasyon hizmetleri ile ilgili 23 kuruluşu bulunmasına rağmen hala çok az bir ilerleme kaydedilmiştir. Asıl ihtiyaç duyulan şeyin, su ve sanitasyon hakkının bir insan hakkı olduğunu kabul eden ve öncelikle ulusal çapta stratejik hedeflerle başlayan daha sonra da uluslararası boyutta sürdürülen uyumlu bir küresel eylem planı olduğu söylenebilir⁶².

SONUÇ

İnsan hakları kavramının, tarih sahnesine çıkmasından bu yana zaman zaman zikzaklar çizmiş olsa da doğrusal bir gelişim çizgisi izlediğini söyleyebiliriz. Bu kavramın, krallardan seçilmiş başkanlara, kölelik ve kulluk sisteminden yurttaşlık sistemine kadar oldukça uzun bir dönüşüm süreci geçirdiği ortadadır. İnsan hakları kavramı, Aydınlanma Dönemi’nden sonra toplumsal alanda değişen dinamikler nedeniyle daha hızlı bir gelişme göstermeye başlamıştır. Bunun nedeni kuşkusuz toplumsal ve ekonomik alanda ortaya çıkan değişim ve buna uygun hak taleplerinin artmasıdır. Bu taleplerin can güvenliğinden çevre hakkına kadar uzanan geniş bir yelpaze oluşturduğu söylenebilir. Ancak haklar, toplumsal alanda egemenler ve yönetilenler arasında uzlaşmanın olmamasından dolayı, çoğunlukla mücadeleler sonucunda elde edilmiştir. Bugün egemen sınıfların çevre hakkını tanımada isteksiz tutum takınmaları da bundan kaynaklanmaktadır. Aynı sorun suya erişimin bir hak olarak kabul

⁶¹ Günaydın, Gökhan, “Suyun Piyasalaştırılması, Küresel Tarım - Su İlişkisi”, Memleket Dergisi, Siyaset Yönetim, 4 (10), 2009/10, s. 37.

⁶² UNDP-Human Development Report, “Beyond Scarcity: Power, Poverty and the Global Water Crisis”, Published for the United Nations Development Programme (UNDP), New York, USA, 2006, p.8-9.

edilmesi çabalarına karşı da gösterilmektedir. Bunun nedeninin büyük oranda toplumsal alanda iktidarı ellerinde bulunduranların, bu ayrıcalıklarını kaybetme psikolojisi ile yakından ilgili olduğu düşünülebilir. Oysa tarihsel gelişmeler bizlere, tıpkı insan vücudu gibi, hakların bir bütün olduğunu, üstelik tarihi olaylarla somut bir şekilde göstermiştir. Bu nedenle, insan haklarının somut kullanılabilir nitelikte olması için yapılması gerekenlerden biri de suya erişimin hak olduğunun kabul edilmesidir. Çünkü suya erişim hakkı, tıpkı çevre hakkı gibi, insan haklarının işlevsel olabilmesi için zorunludur. Ancak bu yaklaşım ne kadar doğruysa, su hizmetlerinin özelleştirilmesinin de o kadar yanlış olduğu söylenebilir. Dünya üzerinde özellikle su sıkıntısı çeken ülkelerde sorunu piyasa yöntemi ile çözmeye çalışmak olumsuz sonuçlara neden olabilecektir. Oysa suya ilişkin sorunlarda çözüm için ilk olarak atılması gereken adım, suya erişimin bir insan hakkı olduğunun kabul edilmesidir.

Gelişmiş ülkelerin yurttaşlarının geliştirmekte olan ülkelerdeki insanların yaşadıklarına benzer bir su sorunu yaşamamaları, hak kavramı konusundaki tartışmalara da yansımaktadır. Çünkü suya erişimin insan hakkı olarak kabul edilmesi için gösterilen çabalara, Batı ülkelerinden yeterince destek geldiği söylenemez. Su ve sanitasyon hizmetleri konusundaki uluslararası çabalar son derece yetersiz kalmaktadır. HIV/AIDS ve eğitime yönelik uluslararası farkındalığın aksine, su ve sanitasyon konularının küresel toplumun gündemine yerleşmediği ortadadır. Gelişmiş ülkelerin acilen bu konuyu öncelikleri arasına almaları gerekmektedir. Batılı ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere yardımları, küresel bir eylem planının gerçekleştirilmesi bağlamında, daha çok bu ülkelerin yerel sermaye piyasalarını canlandırmaktadır. Oysa bundan daha önemli bir adım su ve sanitasyon hizmetlerinin bir insan hakkı olduğuna ilişkin kamuoyu oluşturulması ve bu konudaki politik çabaların artmasıdır⁶³.

Sağlıklı bir suya erişim için, suyun ticari bir meta olmaktan çıkarılması gerekir. Su, alınıp satılan sıradan eşyadan çok daha fazla bir şeydir. Bütün canlılar için hayati değeri olan kaynaktır. Bu nedenle bir insan hakkı olarak suya herkesin eşit ve adil bir şekilde erişiminin en kısa zamanda sağlanması ve buna uygun yerel ve uluslararası politikaların izlenmesi gerekir.

⁶³ UNDP-Human Development Report, p. 8-9.

KAYNAKLAR

- Barlow, Maude** (2015), “Su Hakkımız: BM’nin Suya ve Hıfzıssıhhaya Dair İnsan Haklarını Tanımasının Beş Yıl Ardından Gelişmelerin Değerlendirilmesi”, <http://www.suhakki.org/docs/MaudeBarlow-SuHakkimiz-tr.pdf>, (20.01.2017).
- BPB** (2009), “Zur Begründungeines Menschenrechtsauf Wasser”, <http://www.bpb.de/internationales/weltweit/menschenrechte/38745/menschenrecht-wasser?p=all>, (24.01.2017).
- Brown, Colin, Neves-Silva, Priscilaand Heller, Léo The Human**, “Right to Waterand Sanitation: A New Perspective for Public Policies”, *Journal of Ciência& Saúde Coletiva*, 21(3): 661-670, 2016.
- Çeçen, Anıl**, “Demokrasi ve İnsan Hakları”, http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/e5b80667cfa1490_ek.pdf?dergi=Insan%20Haklari%20Yilligi, (20.01.2017).
- Çelik, Hüseyin ve Fisunoğlu, Mahir** “Poverty and The Millennium Development Goals Between 1990- 2015: The Case of Turkey”, *International Conference on Eurasian Economies, Kaposvár – Hungary, 29-31 August, p.336-341, 2016.*
- Çetin, Mustafa** (2015), “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Çölleşmeyle Mücadele”, <http://sahipkiran.org/2015/09/30/surdurulebilir-kalkinma-hedefleri/>, (01.02.2017).
- Çınar, Tayfun**, “Su Yönetiminde ve Finansmanında Strateji, Model ve Aktörler”, *Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, Edit: T. Çınar ve H. K. Özdiñç Memleket Yayınları Ankara, s.43-93. 2010.
- Çiçek, Erol**, “Kar mı İnsan Hakkı mı-Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkının Dava Edilebilirliği”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 80: 182-228, 2009.
- Erbek, Çağlar** (2011), “Negatif, Pozitif ve Aktif Statü Hakları”, http://www.caglarerbek.com/2013/01/negatif-pozitif-ve-aktif-statu-haklar_28.html, (08.02.2017).
- Gleick, P. H. and Cooley, H. S.**, “Energy Implications of Bottled Water”, *Environmental Research Letters*, 4 (1): 1-6, 2009.
- Gözler, Kemal**, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa 2004.
- Günaydın, Gökhan**, “Suyun Piyasalaştırılması, Küresel Tarım - Su İlişkisi”, *Memleket Dergisi*, Siyaset Yönetim, Cilt: 4, Sayı: 10, 2009/10, s. 33-58, 2009.
- Farkas, Lori-Beail** (2013), “The Human Right toWater and Sanitation: Context, Contours, and Enforcement Prospects”, http://hosted.law.wisc.edu/wordpress/wilj/files/2014/04/Beail-Farkas_print.pdf, (12.01.2017).

J. Shestack, Jerome, “İnsan Haklarının Felsefi Temelleri”, *Liberal Düşünce*, (Çev:Ali Rıza Çoban ve Bilal Canatan), 11 (43): 87-119, 2006.

Kılıç, Selim, “Modern Toplumda Hayvan Hakları Üzerine Felsefi Bir Yaklaşım”, *TAAD Dergisi*, 6 (22): 91-121, 2015.

Koç, Mustafa (2013), “Su Hakkı İçin Yürüyüş”, http://ahmetler.net/index.php?option=com_content&view=article&id=1447:su-hakki-&catid=19:mkoc&Itemid=76, (06.01.2017).

Konan, Belkis, “İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Bakış”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15 (4): 253-288, 2011.

Kurt, Ömür, “Bir Praksis Alanı Olarak Su Hakkı”, IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu 18-19 Ekim, Muğla, s.393-410, 2012.

McClanahan, William, (2014). “Green and Grey: WaterJustice, Privatization, and Resistance” Online Theses and Dissertations. Paper 201. <http://encompass.eku.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1199&context=etd>, (09.02.2017).

McGregor, Judy, *Human Rights and Water*, Creative Commons Attribution, Auckland, Aotearoa New Zealand, 2012.

Parmionova, The United Nations Observances (2011), “The Human Right to Water and Sanitation Milestones”, <http://parmionova.blogspot.com.tr/2011/10/human-right-to-water-and-sanitation.html>, (16.02.2017).

Perman, Matt (2009), “The Difference Between Negative Rights and Positive Rights”, <https://www.whatsbestnext.com/2009/01/the-difference-between-negative-rights-andpositive-rights/>, (11.02.2017).

Politik & Unterricht, Menschenrechte Unveräußerlich – universell – unteilbar, Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg (LpB), 2014.

Tepe, Harun, “Sosyal Haklar ve İnsan Hakları: Sosyal ve Ekonomik Haklar Olmadan **İnsan Hakları Korunabilir** mi?”, *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu*, 22-23 Ekim 2009 Antalya, Bildiriler Kitabı, Belediye İş Sendikası Yayınları: 97-104, 2009.

Topçu, Erol, “Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı, *İnsan Hakları Yıllığı*”, *Cilt 26, s. 15-40, 2008*.

Turhan, Aydın, “İnsan Hakkı Kuşaklar Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4 (2): 357-378, 2013.

UNDESA (2014), “International Decade for Action “Water for Life”, http://www.un.org/waterforlifedecade/human_right_to_water.shtml, (11.02.2017).

UNICEF/WHO (2015), “25 Years Progress on Sanitation and Drinking Water-2015 Update and MDG Assessment”, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/177752/1/9789241509145_eng.pdf?ua=1, (12.01.2017).

UN General Assembly (2010), “Resolution adopted by the General Assembly on 28 July 2010”, Sixty-fourth session Agenda item 48, <http://www.un.org/es/comun/docs/?symbol=A/RES/64/292&lang=E>, (02.02.2017).

UN-The Millennium Development Goals Report (2015), “Time For Global Action For People and Planet”, [http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf), (17.01.2017).

UN Press Release (2003), “International Year of Freshwater 2003: UN International Year of Freshwater to Galvanize Action on Critical Water Problems”, <http://www.un.org/events/water/launchrelease.pdf>, (20.01.2017).

UN-Economic and Social Council (2002), “General Comment No. 15- The Right to Water”, http://www2.ohchr.org/english/issues/water/docs/CESCR_GC_15.pdf, (26.01.2017).

UNDP-Human Development Report, “Beyond Scarcity: Power, Poverty and the Global Water Crisis”, Published for the United Nations Development Programme (UNDP), New York, USA, 2006.

Ünal, Şeref, “İnsan Haklarının Tarihi, Felsefi ve Hukuki Temelleri”, Ankara Barosu Dergisi, 1994/1, s.41-74, 1994.

WWAP-United Nations World Water Assessment Programme, The United Nations World Water Development Report 2016: Water and Jobs, Paris, UNESCO, 2016.

Yılmaz, Aslı, “Yeni Sağcı Su Politikası Kavramları: fiyatlandırma, su hakkı, özerklik-katılım”, Memleket Dergisi, Siyaset Yönetim, 4 (10): 1-32, 2009.

Yüksel, Mehmet, “İnsan Haklarının Sosyo-Tarihsel Temelleri”, İnsan Hakları Yıllığı, C: 25, s.1-19, 2007.